

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

anmärkningar tämligen lätt. De är inte mycket mer sårande än myggans stick i elefantens hud. Sammanfattnings- och avslutningsvis kan bara sägas: *Den svenske Ikaros* är en uppfriskande, spännande, tankeväckande, underhållande och mycket innehållsrik bok författad av en väldigt lärd man.

Bo G Jansson

Claes Ahlund & Bengt Landgren, *Från etableringsfas till konsolidering. Svensk akademisk litteraturundervisning 1890–1946* (Acta Universitatis Upsaliensis: Historia litterarum, 24). Uppsala 2003.

I en tid då universitetsvärlden på grund av ökad politisk toppstyrning har tvingats genomgå en rad identitetskriser kan det vara av intresse att gå tillbaka i historien, detta för att utröna hur de discipliner som uppburit den akademiska verksamheten en gång inifrån skapade en identitet och därefter har sökt vidmakthålla en självförståelse. Ämnehistoriskt bevandrade forskare har redan gett substantiella bidrag till bilden av hur litteraturhistoria, tidigare som ämne i tätt förbund med estetik och konsthistoria, i början av 1900-talet blev självständig disciplin under beteckningen Litteraturhistoria med poetik, samt vilka aktörer som dominerade scenen de första decennierna. Mindre har däremot blivit uppmärksammat hur den akademiska *undervisning* sett ut som varit avhängig av den vetenskapliga utvecklingen men som också skulle anpassas till kraven för en utbildning av modersmållärare. På initiativ av Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, stött av HSFR/VR och lett av professor Bengt Landgren har emellertid i några år bedrivits ett projekt benämnt "Universitetsundervisningens praktik: exemplet litteraturhistoria med poetik/litteraturvetenskap". En första drygt 600-sidig delrapport föreligger nu, författad dels av Claes Ahlund som på ca 100 sidor svarar för förloppet under perioden 1890–1919, kallad "etableringsfasen", dels av Bengt Landgren som disponerar resterande sidutrymme för skeendet under åren 1920 till 1946, här benämnt "konsolideringens tid".

Undertiteln signalerar att det är *litteraturundervisningen* som skall fokuseras, men redan i ett av båda författarna signerat kort förord markeras att det är ämnets etablering och konsolidering "ur både vetenskaplig och pedagogisk synpunkt" som undersökningen befattar sig med. Och na-

turligtvis måste undervisningen i ett akademiskt ämne diskuteras och bedömas i relation till den vetenskapliga utvecklingen, eftersom en undervisning som vill göra anspråk på att vara kvalificerad i praktiken måste vara en funktion av denna. Det kan genast sägas, att här föreligger en gediget genomförd och i alla avseenden imponerande undersökning. Inga mödor tycks ha sparts ifråga om att spåra upp, metodiskt-systematiskt genomgå och ur olika teoretiska aspekter utvärdera och pedagogiskt klart presentera ett ofantligt källmaterial, av vilket en del legat mer eller mindre obeaktat under dammet i skilda universitets-, fakultets- och institutionsarkiv. För de ämne-teoretiska aspekterna analyseras och tolkas (speciellt i Landgrens avdelning) sådana centrala och spännande vetenskapliga texter som doktorsavhandlingar, betygsutlåtanden över dessa och sakkunnigutlåtanden vid professorstillsättningar. Men för att komma åt omfattningen och arten av undervisningen har författarna fått ge sig i kast med ett förvisso något mindre upphetsande material: "tryckta stadgar o.dyl., studieplaner, uppgifter om undervisningsutbud och undervisningsinnehåll i universitetens och högskolornas föreläsning-kataloger, de akademiska lärarnas rapporter om sin undervisning, närvarolistor, universitetens och högskolornas årsredogörelser, de otryckta protokollen över seminarier och proseminarier samt diskussioner och beslut i undervisningsfrågor, sådana de finns dokumenterade i framför allt konsistorie-, sektions- och lärarrådsprotokoll" (Landgren s. 120; jfr Ahlund s. 16) Därtill kommer omfattande samlingar av brev mellan professorer eller andra akademiska aktörer, vilka ger insyn i maktkampen bakom kulisserna i tillsättningsärenden m.m. och som därför erbjuder en nog så pikant läsning.

Ahnlunds kortare första och Landgrens desto mer omfattande andra del fungerar väl tillsammans i ett långlinjigt perspektiv: Landgren tar över stafetten där Ahlund lämnar den 1919–20. Men de två författarna profilerar sig ändå var för sig genom egna syftespreciserande inledningar, avrundande summeringar och utförliga källförteckningar, därtill genom att lägga tyngdpunkten olika vad beträffar intresset för ämnets vetenskapliga utveckling respektive undervisningens omvandlingar samt genom att ge uttryck åt olika hållningar i den gamla frågan vad som skilt Lund från Uppsala eller Uppsala från Lund Att Ahnlunds framställning tar sin start året 1890, innan ämnet

litteraturhistoria med poetik blir självständigt *examensämne* 1907 och långt innan det får egna lärostolar, kan i förstone förbrylla. Men det motiveras med att 1890 inleds en period av *historisering*, ”där ett äldre, mot estetik och poetik orienterat förhållningssätt gradvis ersätts av ett nytt, huvudsakligen historiskt orienterat”, vilket i sin tur håller ställningarna fram till 1950-talets början. Detta uppställs som en – kanske föga sensationell – ”hypotes”, och på Ahlund har alltså fallit uppgiften att pröva hur dominerande historiseringen blir under hans period 1890–1919 och huruvida det finns ”konkurrerande förhållningssätt” (s. 16) och var sådana i så fall uppstår.

I en genomgång av tidigare forskning (kap 1), där för den omskrivne Henrik Schücks del särskilt Lars Gustafssons nyanserade bild av denne lyfts fram, framhåller Ahlund hur Schück måste ses som den helt dominerande gestalten under etableringsfasen. ”Ingen annan enskild aktör betydde mer för litteraturhistorieämnets emancipation från estetikämnet – och för dess inriktning – än Schück” (s. 21). Med ett forskningsprogram skapat helt i historismens tecken, baserat på sökandet efter kausala samband under anknytning till internationell komparatism och uppställande stränga krav på empiri, exakthet och objektivitet, präglade Schück, framhåller Ahlund, inte bara sina närmaste lärjungar Anton Blanck och Martin Lamm utan forskning och undervisning i Uppsala för lång tid framöver. Men Schückforskarna har också, framhåller Ahlund, observerat att han inte alltid själv i den skrivande praktiken följde sina egna stränga vetenskapsideal, ja att han efterhand genomgick ett slags utveckling i riktning mot subjektivism. Från detta Uppsalaperspektiv växlar Ahlund emellertid över till ett Lundaperspektiv genom att återropa Carl Fehrmans ämneshistoriska undersökningar, senast gällande ”en tidigare mindre uppmärksam, gradvis framväxande motsättning mellan litteraturhistoria som den lärs ut och praktiseras i Lund respektive i Uppsala”. Medan arvet från den estetikfientlige Schück i Uppsala förvaltades av den efterföljande generationen, inträffade i Lund på ett för kommande generationer avgörande sätt en ”estetikens återkomst”. Formuleringen är Fehrmans, och ”återkomsten” skedde genom Ewert Wrangel som 1899 i Lund efterträdde Schück (som varit professor där 1890–98). Wrangel knöt nämligen omedelbart an till estetikens, inte den av Schück förhånade spekulativa estetikens utan nyare ”psy-

kologiskt estetiska” riktningar på kontinenten, vilket synliggörs i hans lärobok *Dikten och dikta- ren* 1912 som bygger på föregående föreläsningar i ämnet. I denna bok deklarerade Wrangel, understryker Ahlund i Fehrmans efterföljd, en litteratursyn som påtagligt avviker från Schücks: ”Han hävdar här bland annat att diktverket framför allt är ett *konstverk* och måste betraktas ur denna synpunkt, vilket betyder att de historiska och komparativa aspekterna bör ’underordnas den estetiska’, som också förutsätts omfatta den språkliga och metrisk nivå”. Som lärare och forskare gjorde Wrangel således, summerar Ahlund, ”en insats som bidrog till att för lång tid framåt – kanske ända fram till i dag – ge litteraturämnet en annan profil i Lund än i Uppsala” (s. 27 f). Ahlund förutskickar därmed resultat som han själv mer detaljerat redovisar i följande kapitel om undervisningen vid de olika lärosätena under den period han svarar för.

Först skildras emellertid i ett kapitel kallat ”Ämnesbeteckningar och lärostolar” hur ”Litteraturhistoria med poetik” blev självständig disciplin genom inrättande av egna lärostolar: vid Uppsala universitet 1917, vid Lunds universitet 1918, vid Göteborgs högskola först 1932 men vid Stockholms högskola faktiskt redan 1899 och där under enbart beteckningen ”Litteraturhistoria”. Att omständigheterna kring dessa förlopp redan är väl kända motiverar att kapitlet är kort, men därtill kommer att Ahlund av skäl som formuleras något försiktigt i hans inledning nödgats avstå från att redovisa det slags källmaterial – betygs- och sakkunnigutlåtanden m.m. – som spelar en mycket stor roll i Landgrens framställning. Ahlund kastar sig i stället raskt *in medias res*, den undervisning som skall stå i centrum för projektet och åt vilken han ägnar sammantaget ca 70 av sina ca 100 sidor. I kapitlet ”Den gemensamma ramen: examensstadgorna” understryks först, hur stadgorna kom att tillmötesgå i första hand studenternas intressen genom att förhindra godtycke i professorernas val av föreläsningssämen och nyckfullhet i litteraturanvisningarna. Särskilt stadgan av år 1907 visas av Ahlund vara av betydelse och detta av flera skäl. Det är nu litteraturhistoria med poetik anges som självständigt examensämne, en filosofisk ämbetsexamen blir införd, kraven på fasta studieplaner skärps, liksom på en studiehandbok för studerande vid fakulteten, och en mer differentierad betygsskala fastställs. För litteraturämnets del betydde stadgeregleringarna regelbundet

återkommande kurser i både allmän och svensk litteraturhistoria, fasta detaljerade litteraturlistor och permanent seminarieverksamhet. Ahlund understryker att när det gäller dessa av myndigheterna fastställda *ramar* för undervisningen blev utvecklingen, trots vissa avvikelser i början för högskolorna i Göteborg och Stockholm, i stor utsträckning densamma vid de fyra lärosätena fram till slutet av 1910-talet, ja egentligen under flera decennier framöver.

Av större intresse blir givetvis Ahlunds granskning av kampen om tolkningsföreträdet beträffande litteraturämnets vetenskapsideologiska inriktning och hur detta speglas i undervisning, litteraturlistor och seminarieverksamhet. I de fyra kapitel som ägnas undervisningen i, i tur och ordning, Uppsala, Lund, Göteborg och Stockholm (en fast tågordning som bevaras hela volymen igenom) följer Ahlund de genomgripande tendenserna som han också sammanfattar på ett översiktligt klagörande sätt i kap VIII. Sedan Schück 1898 i Uppsala efterträtt Carl Rupert Nyblom som professor i det som då hette Estetik, litteratur- och konsthistoria, lades tyngdpunkten här helt på ämnet som ett *historiskt* ämne och utrensades estetiken från undervisningsprogram och litteraturlistor samt omvandlades delen poetik till att handla om diktformernas genrehistoria. Men sedan Schück 1898 lämnat lundaprofessuren i det ämne, som också där hette Estetik, litteratur- och konsthistoria, för att således inleda estetikens reträtt i Uppsala, startade den nye lundaprofessorn i ämnet Ewert Wrangel omedelbart ”estetikens återkomst” genom att i mer än ett decennium framöver hålla regelbundna föreläsningsserier om estetiska och estetikhistoriska problem samt publicera böcker med titlar som *Estetiska studier* (1898) och *Dikten och diktaren* (1912), vilka också förutsattes lästa redan för det lägsta betyget. I Göteborg – där ämnet under Karl Warburgs tid som professor (1891–1900) hette Estetik med litteratur- och konsthistoria för att med Otto Sylwans tillträde 1901 vridas till att heta Estetik samt litteratur- och konsthistoria – blev det under den huvudsakligen till Schücks vetenskapssyn anslutande Warburgs tid fråga om ett slags kompromiss mellan förhållningssätten i Uppsala och Lund. Efterträdaren Sylwan lade sig däremot helt i sina föreläsningar med den uppfattning Wrangel företrädde och införde således dennes böcker som erforderlig litteraturläsning på sina regelbundet hållna kurser i poetik Eftersom ämnet i Stock-

holm hette endast Litteraturhistoria fanns från början inga anspråk på att vare sig estetik eller poetik skulle behandlas, men sedan Warburg tillträtt som professor här 1909 agerade han alltså i kompromissens tecken genom att å ena sidan på samma sätt som Schück omvandla poetikdelen till att bli en diktformernas genrehistoria, å andra sidan föra upp Wrangels bok från 1912 på en kurslista för poetik

Utöver denna mellan Uppsalafalangen och Lundafalangen starkt divergerande inställning ifråga om ämnet som exklusivt *historiskt* eller som ävenledes *estetiskt* inriktat vill Ahlund understryka en annan därmed sammanhängande skiljelinje som han sammanfattar på detta sätt: ”I Ewert Wrangels och Fredrik Bööks Lund likom i Otto Sylwans Göteborg leder det växande intresset för psykologisk-estetisk analys till att de historiskt och filologiskt inriktade föreläsningarna och seminarierna kompletteras med textanalytiskt inriktade föreläsningar och, framför allt, praktiska övningar” (s. 103). Ahlund finner att det med stor sannolikhet var fråga om pedagogiska övningar med *många* olika infallsvinklar, också historiska och filologiska, på de analyserade texterna. I denna kontext ingår förstas den föreläsningsserie rubricerad ”Litteraturvetenskaplig analys” som Fredrik Böök höll hösten 1912 och med vissa justeringar publicerade i *Svenska studier i litteraturvetenskap* 1913. Medan Sylwan i Göteborg följde Lund i spåren och tillsammans med professorn i nordiska språk anordnade tvärvetenskapliga seminarier i textanalys, vilka enligt Ahlund uppvisar stor metodisk bredd, avvisades alla textanalytiska nymodigheter kategoriskt av en härför totalt ointresserad Schück. Ahlund har förgäves letat efter några tecken på sådan verksamhet i de uppsaliensiska föreläsningarna och seminarierna och inte heller i Stockholm funnit spår av några textanalytiska övningar under Warburgs tid här. Ahlund citerar ett upplysande brev 1902 från Johan Mortensen (som följde Schück från Lund till Uppsala), i vilket beskrivs hur Lund i Uppsala misstänksamt betraktas ”såsom ett Babylon, ett Sodom och Gomorra” men hur brevskrivaren för egen del finner folket i Uppsala ”ytterligt ensidigt utbildade”.

Historismen hade under etableringsfasen således inte – för att anknyta till den uppställda ”hypotesen” – härskat oinskränkt, så alls inte i Lund och heller inte i Göteborg, och efter sin ingående undersökning av läget under dessa första ca

30 åren kan Ahlund även sammanfattande konstatera: ”De ämnesmässiga och pedagogiska skillnader som här har kommenterats hade vid den här undersökta periodens slut inte utjämnats” (s. 106). När Landgren tar över för att på drygt 450 sidor teckna utvecklingen under de nästkommande 26 åren, ”konsolideringens tid” 1920–1946, vidgas framställningen påfallande till att långt mer fokusera vad som hände på forsknings- och tjänstetillsättningsområdet än inom undervisningen. Här avhandlas för Uppsalas del (i inte mindre än två kapitel) professorers och docenters vetenskapliga skrifter, doktorsavhandlingar och tillsättningsärenden på sammanlagt 90 sidor, medan undervisningens resurser, struktur, omfattning och inriktning får disponera 60 sidor. Motsvarande proportioner för sidfördelning återfinns i kapitlen om Lund (70 respektive 40 sidor) och dem om Göteborg (42 respektive 28 sidor), medan proportionerna jämnats ut när framställningen kommer till Stockholm (40 respektive 40 sidor). Nu kan denna anmärkningsvärda intresseförskjutning bort från det ursprungligt deklarerade syftet med projektet motiveras med att en rad nya ledande aktörer, just de som skall ha hand om undervisningen, från och med 1920 gör entré på det litteraturhistoriska fältet, att disputationsfrekvensen snabbt ökar och att dominerande norm- och värderingssystem för akademiska prestationer blir allt klarare synliggjorda i betygs- och sakkunnigutlåtanden. Det måste också framhållas att det är i redovisningen av just detta slags material – merparten aldrig tidigare publicerat och heller aldrig presenterat och analyserat på det både utförliga och insiktsfulla sätt som här sker – som den föreliggande volymen blir verkligen fascinerande. Här bekräftas eller vederläggs tidigare spekulationer om händelser i samband med kontroversiella disputationer samt belyses hur det egentligen gick till i mer eller mindre mytomspunna konkurrens. Att framställningen på den ämnestoetiska nivån fått breda ut sig, sammanhänger också med att Landgren tagit på sig den lofvärda uppgiften att teckna kortfattade biografier – vad han kallar ”prosografier” – över dem som med avhandlingar i litteraturhistoria med poetik disputerade för filosofie doktorsgrad under konsolideringstiden, och det är ingen liten skara det rör sig om: 82 personer. I de många miniporrtätten avtecknar sig även deras öde som inte fick det starka ”med beröm godkänd” på avhandlingen och/eller på försvaret som krävdes för fortsatt akademisk karriär

och som därför fick söka lektorstjänster på läroverken eller biblioteks- och förlagstjänster – i realiteten, trösterikt nog, vanligen mer välbetalda verksamheter som en och annan, visar Landgren, faktiskt självmant prioriterade.

Landgren inleder med klagörande syftespresentationer, orientering om tjänstestrukturen vid universiteten och presentationer av tänkbara forskningsmodeller för undersökningen m.m. Stort utrymme ägnas sedan åt professorskonkurrenserna vid de fyra lärosätena och först ut blir den som ägde rum sedan professuren efter Schück blivit ledigförklarad hösten 1920. Landgren vill dröja särskilt vid den eftersom han anser att den ger ”en möjlighet att rekonstruera ett dåtida normsystem” (s. 154). Professuren söktes av Schücks favoritlärjunge Anton Blanck, av Sverker Ek som disputerat i Göteborg samt av Albert Nilsson som disputerat i Lund. Till sakkunniga utsågs (som bekant en omöjlighet idag) den avgående professorn, alltså Schück, som förväntades hålla på Blanck, Schücks andra favoritlärjunge Martin Lamm som hunnit bli professor i Stockholm 1919 och som också förväntades stödja Blanck, Sylwan som nog förväntades göra vad han kunde för sin elev Ek, samt Böök som hunnit bli professor i Lund tidigare under året 1920 och som förväntades ställa upp för Nilsson. Skaran av tillgängliga sakkunniga var visserligen långt mer begränsad då än nu, men likväl måste man reflektera över dels hur man sökte ta tillvara var och en av de sökandes intresse, dels hur given utgången var på förhand med just denna sakkunniguppsättning. Landgren, som närgranskat både de sökandes meritering och sakkunnigutlåtandena, redovisar den inte oväntade utgången att Schück och Lamm tveklöst förordade Blanck liksom Böök tveklöst förordade Nilsson, medan den försiktigare Sylwan gav Blanck och Nilsson delat förstorum, vidare att Schück i motsats till övriga inkompetensförklarade Ek. I polemik mot Kurt Aspelin, som mer en passant berört konkurrensen och ”insinuerat” (Landgrens ord) att de sakkunniga i värderingarna enbart visat prov på personliga vetenskapsideologiska sympatier, hävdar Landgren att i värderingarna i stället finns ”en klart urskiljbar strävan efter objektivitet, efter att tillämpa så objektiva och sakliga normer och kriterier som möjligt, och en vilja att bortse från skolbildningar, lärare/lärjungere relationer och personliga sympatier” (s. 152 f). Utan att själv ha fördjupat mig i sakkunnigutlåtandena och endast litande till Land-

grens citat från desamma vill jag dock invända mot tanken att här skulle råda något slags upphöjd "objektivitet". Här skrivs naturligtvis utifrån vars och ens vetenskapssyn och med taktiskt sikte på en bestämd utgång (Landgren talar själv några sidor dessförinnan om Bööks utlåtande som "taktiskt"). En annan sak är att redan i dessa sakkunnigutlåtande finns etablerade sådana fasta, av alla tydligt samstämt accepterade kriterier – skarp sinne, analytisk skärpa, moget omdöme, originalitet, innovationsförmåga, akribi, lärdom, t.o.m. estetisk sensibilitet m.m. – som ingår i det hierarkiskt strukturerade norm- och värdesystemet. Landgren ger en övergripande sammanfattning av hur de sakkunniga vid konflikt mellan värdekriterierna intog en förmedlande hållning: "Man premierar balans, mognad, kompromisser, en medelväg. Fram träder bilden av ett vetenskapligt ideal: den välbalanserade, mogne forskaren och läraren med säkert omdöme, han som undviker 'ensidigheter' och ytterlighetsståndpunkter" (s. 155). Denna konsensus är intressant, men absolut inte identisk med vad vi vill lägga in i begreppet "objektivitet"

I Lund inleddes perioden "med ett stort akademiskt debacle som gav eko i rikspresen", skriver Landgren (s. 290) om tillsättningen av professuren efter Wrangel. "Debacle" var nog räknat inte av akademisk karaktär utan bestod av en kampanj till förmån för Albert Nilsson i den socialdemokratiska pressen, och utan några som helst problem i följande instanser blev Fredrik Böök, som från början utan tvekan satts i första förslagsrummet av de sakkunniga (Wrangel, Sylwan och Schück) utnämnd. Utan något som helst "debacle" tillträdde Albert Nilsson några år därefter professuren i Lund efter Böök som överraskande lämnade den redan 1924 – efter förfrågan hos de tidigare sakkunniga blev Nilsson helt enkelt kallad till densamma. Desto större anledning har Landgren att granska spelet bakom kulisserna när professuren igen ledigförklarades efter Nilssons frånfälle 1936. Den söktes av sju personer, Harald Elovson, Olle Holmberg och Algot Werin från Lund, Greta Hedin från Göteborg, Jakob Kulling och Henry Olsson från Stockholm samt Victor Svanberg från Uppsala – av vilka samtliga utom Holmberg och Olsson sedermera av skäl man kan spekulera över tog tillbaka sina ansökningar. Blanck, Lamm och Rubow utsågs till sakkunniga och här kan Landgren lyfta fram synnerligen divergerande normer och värderingar mel-

lan å ena sidan de uppsvenska Blanck och Lamm, som varmt förordade Lamm-lärjungen Olsson med hänvisning till att han är "den skicklige arkivforskaren" som behärskar "den vetenskapliga tekniken" m.m., och å andra sidan dansken Rubow som lika intensivt argumenterade till förmån för Holmberg, detta under polemik mot sina medsakkunniga, "i illa dolt förakt" för Olssons osjälvständighet som forskare och med idel lovpriisan av det enastående greppet i den bok av Holmberg, *Inbillningens värld*, som närmast underkänts av de två andra. Efter diverse retoriskt fintliga utspel från Holmberg och sedan även Olsson i sista vändan dragit sig tillbaka, utsågs ende kvarstående sökande, alltså Holmberg, till professor.

Landgrens skildring av samstämda respektive skiljaktiga värderingssystem vid konsolideringsfasens professorstillsättningar i Göteborg och Stockholm är lika avslöjande och lärrika men måste här lämnas därhän – intresserade litteraturvetare, och det bör vi ju alla vara, rekommenderas att läsa själva! Kanske på sätt och vis än mer värdefull ur informationssynpunkt är Landgrens omsorgsfulla redovisning av alla doktorsavhandlingar som såg dagens ljus under perioden. Oförtröttligt och initierat karakteriserar han de individuella avhandlingarna, analyserar normer och värderingar i (oftast också extensivt citerade) betygsutlåtanden samt följer upp allas vidare karriärer. Här finns ingen möjlighet att gå närmare in i detta värdefulla material men man noterar exempelvis hur Landgren för Uppsalas del är angelägen att dröja vid Gunnar Tideströms avhandling om Runeberg 1941. Detta eftersom han menar att den "hade en för Blanck och det dåtida normsystemet för litteraturhistoriska Uppsalaavhandlingar närmast idealtypisk uppläggning och utformning", vilket innebar att den "svarade framför allt mot de krav på allsidig, mångfacetterad och metodiskt flerskiktad belysning av litterära texter och litteraturhistoriska problem som utvecklats i Uppsala under Blancks professorstid" (s. 194). Samtidigt som den var tydligt påverkad av Blanck vad gäller komparativ och idéhistorisk metodik och av Svanberg i intresset för psykologisk-biografisk tolkning, så överskred den normsystemet genom att vara inriktad på "texternas estetiska verkningsmedel, på dikterna som konstärligt organiserade helheter", fastslår Landgren och pekar på hur redan här anteciperas vad komma skall i Tideströms nykritiskt influerade *Lyrisk tidsspegel* 1947.

Markeringen här av Uppsalainstitutionen som

säte vid denna tid för estetiska studier av diktverken som konstverk är led i den i Landgrens framställning genomgående drivna tesen att det inte finns skäl för föreställningarna om ett sedan Schücks tid estetiskt och behårt historiskt inriktat Uppsala på kollisionskurs med ett vidlyst estetiserande Lund. Landgren finner – vill finna – tecken på vad han kallar harmonisering under konsolideringsfasen, och detta såväl i *vetenskapssynen*, sådan den speglas i avhandlingar eller andra slag av vetenskapliga publikationer, i betygs- och sakkunnigutlåtanden, som i *undervisningspraktiken*, sådan den kommer till synes i föreläsningar, kurser och seminarier. Att här alltmer sker en ”likriktning” när det gäller undervisningens *innehåll* blir evident i den minutiösa granskning Landgren ägnat detsamma vid alla de fyra lärosätena. Detta gäller av förståeliga skäl främst bundna kurser i allmän och svensk litteraturhistoria men också föreläsningar och föreläsningsserie. Trots vissa lokala specialiteter – under 1920-talet exempelvis i Uppsala 1500- och 1600-talslitteraturen, i Lund poetik och estetik, i Göteborg metrik och i Stockholm Strindberg och genombrottsförfattarna – så undervisar man om, och skriver uppsatser om, i stort sett samma författarskap och problem på alla fyra ställena, d.v.s. med klar dominans för den svenska 1700- och 1800-talslitteraturen. Först sent under perioden görs försiktiga framstötter in i 1900-talslitteraturen och då genom enskilda lärares initiativ. Mycket var helt enkelt anpassat efter den dåtida gymnasieundervisningen i modersmålet, och efter krav från modersmållärarna infördes också från senare delen av 30-talet särskilda kurser eller seminarier för blivande läroverkslärare, ägnade textanalys av nyare svensk skönlitteratur, under 40-talet företrädesvis lyrik. Och även vid de högre seminarerna och proseminarierna gavs sammanhängande serier med analys eller ”interpretation” av ett begränsat antal centrala texter.

Det finns många andra belysande aspekter och viktiga resultat att hämta fram i Landgrens täta och perspektivrika framställning. Så visar han exempelvis på den katastrofala bristen på lärarresurser som inte sällan fick negativa konsekvenser för undervisningen – situationen känns märkligt bekant för dagens akademiska pedagoger. Värdefull är statistiken över disputationerna, där det visar sig att Uppsala står för mer än 34 % av antalet disputationer, följt av Stockholm, därefter av Lund och sist av Göteborg – och här finns naturligtvis

anledning sätta skillnader i disputationsfrekvensen i samband med att Uppsala genom att under hela perioden ha en och samma professor, Blanck, kunde upprätthålla ett mer konformt forskarklimat. Av statistiken framgår också exempelvis genomsnittsbetyget vid de olika lärosätena för avhandlingarna i ämnet, och där finns också en variation som är avhängig av vem som under de olika åren innehade professorsstolen.

Genom hela framställning har Landgren varit angelägen att framhålla antalet kvinnliga deltagare på olika kurser och seminarier, också vilka de varit och om de yttrat sig. Han har noterat Blancks påfallande entusiasm för och välvilja mot sin enda kvinnliga doktorand Elsa Norberg och att hon på både avhandling och försvar fick det då hos Blanck högsta betyget ”Med utmärkt beröm godkänd” (s. 215), vilket gjorde att hon tämligen omgående blev docent. I Lund disputerade två kvinnor, Ingeborg Tegnér som av Albert Nilsson blott fick ”Icke utan beröm godkänd” på avhandlingen men betygssteget högre på försvaret, och Elisabeth Tykesson, ”den enda kvinnan på Holmbergs seminarium” (s. 346), som disputerade på en senare ofta återropad avhandling om rövarromanen och dess hjälte i 1800-talets svenska folkläsning men som inte heller – av Holmberg i betygsutlåtandet bl.a. med hänvisning till de studerade texternas låga litterära värde (!) – fick mer än ”Icke utan beröm godkänd” på avhandling och försvar. I Göteborg disputerade endast en kvinna, Greta Hedin som av den vänligt inställde Sylwan fick ett kvalificerande ”Med utmärkt beröm godkänd” på avhandlingen och något högre på försvaret. I Stockholm disputerade däremot tre kvinnor, Gerda Rydell som var Lamms enda kvinnliga doktorand på en sedermera också ofta återropad och citerad avhandling om 1800-talets historiska svenska skådespel, vilken fick vitsordet ”Med beröm godkänd”, också för försvaret, samt Brita Tiggerschiöld och Dagmar Lange som bägge fick normalbetyget ”Med beröm godkänd” för såväl författande som försvar. Det innebär alltså, summa summarum, endast sex kvinnor under hela perioden i en skara av sammanlagt 82 disputerande, och av dem var det endast Elsa Norberg som åtminstone periodvis fick fullfölja en akademisk lärargärning. Förhållanden som dessa har redan synliggjorts i Anna Nordenstams avhandling om litteraturforskningens pionjärkvinnor, men de olika inställningarna till de kvinnliga respektive manliga författarnas avhandlingar blir än mer påfal-

lande när betygsutlåtandena mer eller mindre *in extenso* läggs bredvid varandra som i Landgrens framställning

Landgren avrundar med att konstatera att graden av föränderlighet och dynamik är låg under konsolideringsfasen och att det är just *konsolideringstendenser* som dominerar inom undervisningen. Jag är inte säker på att utplaningen – eller ”harmoniseringen” – av skillnaderna mellan Uppsala och Lund under konsolideringsfasen, eller för den delen senare än så, är så markant som Landgren menar när det kommer till den dominerande vetenskapssynen. Men för att argumentera med honom vad gäller denna hans ständigt framskyntande tes krävs mer utrymme än vad som medges här, även mer subtila frågor som var fanns den för en *viss* vetenskapsuppfattning mest kreativa forskningsmiljön och generösa undervisningssituationen och vad det var det som konstituerade dessa. Helt övertygad är jag däremot om att vi med tillförsikt kan se fram emot följande spännande rapporter i Bengt Landgrens säkra regi i denna för vår självförståelse som litteraturvetare så viktiga undersökning om ämnesutveckling och undervisningsmetamorfoser under ett drygt hundraårigt tidsspänn.

Ulla-Britta Lagerroth

Martin Kylhammar, *Den tidlöse modernisten. En essäbok*. Carlssons. Stockholm 2004.

De flesta av de åtta essäerna i Martin Kylhammars *Den tidlöse modernisten* är bearbetningar av tidigare publicerade texter. De sex första handlar om hur författare och andra intellektuella förhållit sig till moderniteten under företrädelsevis första halvan av 1900-talet, ett ämnesområde som Kylhammar behandlade redan i avhandlingen om tekniksynen hos Strindberg och Heidenstam, *Maskin och idyll* (1985), och som han sedan återvänt till bla. i *Den okände Sten Selander* (1990) och i *Frejdiga framstegsmän* (1994), som handlade om Lubbe Nordström och 5 unga. De två avslutande essäerna handlar om vetenskaplig metodik. Den första är en plädering för behovet av samverkan mellan litteraturvetenskap, historia och idéhistoria, och den andra ett försvarstal för klassiska vetenskapliga ideal som källkritik och objektivitet.

Kylhammars historiska essäer är genomgående både välskrivna och intressanta. Särskilt stimulerande är den om Heidenstam – ”Aristokratiska

mera! Heidenstam och politiken” – som ger en tankeväckande och trovärdig bild av några av de centrala motsättningar som präglade debatterna om det moderna i Sverige kring sekelskiftet 1900. Framför allt imponerar Kylhammars förmåga att röja undan en hel del av de ideologiska schablonuppfattningar som präglat och fortfarande präglar diskussionen av Heidenstam. Detta gör han genom att anlägga just ett sådant historiskt perspektiv som han pläderar för i en av metodessäerna. Nyckelbegreppet är här ”diskursutrymmets skiftande gränser”. Att undersöka dessa gränser är helt enkelt att analysera vilka ställningstaganden som är möjliga att göra vid en viss historisk situation. Det är när man bortser från detta som man, enligt Kylhammar, får problem med Heidenstams tänkande.

Argumentationen är övertygande, inte minst eftersom Kylhammar i den sista essän ger ett konkret samtida exempel på hur skev bilden av Heidenstam kan bli om man inte tar hänsyn just till det historiska diskursiva utrymme i vilket han verkade. Men samtidigt har Kylhammars metod brister. Det visar sig när han försöker förklara varför Heidenstams skildring av frihetstiden i *Svenskarna och deras hövdingar* kom att bli så negativ. Kylhammar menar att detta inte beror på författarens ideologi, utan på den bild av perioden som torgfördes av den tidens auktoriteter. Men samtidigt visar han att statsvetaren Fredrik Lagerroth redan 1915, alltså bara fyra år efter att Heidenstams läsebok publicerades, kunde omvärdera bilden av frihetstiden. Frågan man då ställer sig blir naturligtvis varför Lagerroth, men inte Heidenstam, hade möjlighet att flytta diskursutrymmets gränser. På denna fråga ger Kylhammar tyvärr inget riktigt bra svar.

Vid sidan av Heidenstamessän framstår kanske bokens inledande essä, som handlar om Strindbergs och Vitalis Norströms högst olika inställningar till det moderna, som den mest intressanta texten i boken. Kylhammars förtrogenhet med sina studieobjekt är gedigen, och liksom i essän om Heidenstam är han övertygande i sina försök att närma sig de analyserade idéerna utan att släpa med sig allt för mycket sentida ideologiskt bagage. Men när han sedan rör sig framåt i tiden går något av detta historiska skarpsinne förlorat. Detta inte minst eftersom Kylhammars kanske viktigaste begrepp – det som till och med hamnat i bokens titel, nämligen *modernismen* – framstår som tämligen löst i konturerna.